

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ НЕПОВНОЛІТНІХ: ЧИ ПОТРІБНІ ЗМІНИ

ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY OF MINORS: WHETHER CHANGES ARE NECESSARY

Соловійова О.М., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри адміністративного права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена особливому суб'єкту адміністративного правопорушення – неповнолітній особі, адміністративну відповідальність якої можна розглядати як окремий різновид з притаманними їй характерними рисами та особливостями. У статті проаналізовані заходи адміністративної відповідальності, які можуть бути застосовані до неповнолітніх за вчинення адміністративного проступку та зроблена спроба визначити систему таких заходів й особливі правила їх застосування, з точки зору дієвості та достатності.

Досліджена наукова література щодо аналізу понять адміністративної деліктоздатності та адміністративної відповідальності неповнолітніх. Розглянуто норми Кодексу України про адміністративні правопорушення на предмет закріплення ними адміністративних стягнень, заходів впливу до неповнолітніх та розкриття їх сутності й правової природи. Особливої уваги в статті приділено питанням досягнення адміністративною відповідальністю свого цільового призначення щодо виправлення протиправної поведінки неповнолітнього. Мається на увазі, що будучи важливим правовим засобом забезпечення правопорядку, адміністративна відповідальність повинна виконувати не лише каральну функцію, але й запобігати вчиненню правопорушень в майбутньому, не допускаючи повернення особи до протиправної поведінки. Особливо, коли мова йде про неповнолітню особу, де шанс виправлення протиправної поведінки набагато більший, ніж у дорослого.

У роботі дістали розкриття такі заходи впливу до неповнолітніх як зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; попередження; догана або сувора догана; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінують, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання. Також у статті зроблена спроба сформулювати особливі правила застосування адміністративних стягнень до неповнолітньої особи за вчинення адміністративного правопорушення.

Зроблено висновок, що в сучасних умовах у зв'язку з розширенням сфери правовідносин, в яких неповнолітні можуть самостійно реалізовувати окремі права та виконувати обов'язки, затребуваним є зниження віку адміністративної відповідальності до 14 років. У статті запропоновано до осіб віком від 14 до 16 років за вчинення адміністративного правопорушення застосовувати заходи впливу, а з 16 років – притягнення до адміністративної відповідальності на загальних засадах з обов'язковим використанням спеціальних освітньо-виховних програм за участі психологів.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративна деліктоздатність, вік адміністративної відповідальності, неповнолітня особа, особа віком від 16 до 18 років, адміністративні стягнення, заходи впливу до неповнолітніх.

The article is devoted to a special subject of administrative offense – a minor, whose administrative responsibility can be considered as a separate variety with its characteristic features and peculiarities. The article analyzes measures of administrative responsibility that can be applied to minors for administrative offense. and attempts to define the system of such measures and special rules of their application from the point of view of efficiency and sufficiency.

Research literature on the analysis of the concepts of administrative delictual capacity and administrative responsibility of minors. The norms of the Code of Ukraine on administrative offenses which fix administrative punishment, measures of influence to minors and reveal their essence and legal nature have been considered. The article pays special attention to the issue of administrative responsibility of its purpose in relation to correction of unlawful behavior of minors. It is understood that as an important legal means of ensuring the rule of law, administrative responsibility should not only perform the punitive function, but also prevent the Commission of offenses in the future, preventing the person from returning to unlawful behavior. Especially when it comes to minors, where the chance of correcting illegal behavior is much greater than in adults.

In the work have reached the disclosure of such measures of influence to minors as obligation to publicly or otherwise ask for the victim's apology; warning; reprimanded or severe reprimand; Granting bail of a minor under the supervision of parents or persons who replace them, or under the supervision of a pedagogical or labor collective at their agreement, as well as to separate citizens at their request. in the article, an attempt was made to form special rules of application of administrative punishment to a minor for an administrative offense.

It is concluded that in the present conditions, due to the expansion of the legal sphere, in which minors can exercise certain rights independently and perform duties, the required age of administrative responsibility is reduced to 14 years. The article proposes to persons aged from 14 to 16 years for the introduction of administrative offense to apply measures of influence, and from 16 years – to bring to administrative responsibility on general principles with obligatory use of special educational programs with participation of psychologists.

Key words: administrative responsibility, administrative delictual capacity, the age of administrative responsibility, minor, a person between 16–18 years old, administrative punishment, measures of influence to minors.

Проблематика адміністративної відповідальності завжди привертає увагу дослідників, науковий інтерес до неї не зменшується протягом багатьох років. Суспільні відносини перебувають у постійному розвитку, зокрема і у зв'язку з використанням технічних засобів, Інтернету, а тому питання відповідальності мають час від часу переглядатися для пошуку ефективних заходів попередження протиправної поведінки.

Кодекс України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) було прийнято ще за радянської доби, з тих пір змінилися суспільні цінності, відбувається адаптація національного законодавства до стандартів Європейського Союзу в частині дотримання та захисту прав особи. Ці обставини закладають підстави для вироблення

нових підходів до розуміння концептуальних основ адміністративної відповідальності. Це стосується й питання суб'єктів адміністративної відповідальності, зокрема осіб, які не досягли повноліття.

Трансформаційні процеси у суспільстві та реалії сьогодення, а саме можливість з раннього віку доступу до інформаційних технологій і платформ соціальних мереж, призводять до змін у поведінці неповнолітніх, що потребує в свою чергу і пертурбації сприйняття їх державою в якості суб'єктів у різних видах правовідносин. Положення КУпАП є досить гуманними по відношенню до особи, яка вчинила правопорушення у віці від 16 до 18 років. Тому виникають цілком закономірні питання, а чи є дієвими та достатніми щодо них заходи адміністра-

тивної відповідальності, чи спрямовані вони на мінімізацію шкоди від їх протиправної поведінки та чи адекватні вони адміністративному проступку?

Будучи важливим правовим засобом забезпечення правопорядку, адміністративна відповідальність повинна виконувати не лише каральну функцію, але й запобігати вчиненню правопорушень в майбутньому, не допускаючи повернення особи до протиправної поведінки. Особливо, коли мова йде про неповнолітню особу, де шанс виправлення анти-соціальної поведінки набагато більший, ніж у дорослого.

Метою статті є окреслення проблемних питань адміністративної відповідальності неповнолітніх та формування пропозицій щодо її удосконалення на основі опрацювання теоретичних положень, аналізу чинного законодавства України та судової практики.

Питання адміністративної відповідальності неповнолітніх досліджували такі вчені: В. Б. Авер'янов, Р. А. Калюжний, Л. В. Коваль, А. Т. Комзюк, О. Л. Чернецький та інші. Однак, проблематика зазначеної теми є актуальною і в сучасних умовах, адже кількість вчинених такими особами правопорушень тільки зростає. Таким чином, запитуваними є дослідження щодо визначення дієвих заходів адміністративної відповідальності неповнолітніх із метою виправлення їх протиправної поведінки.

У сучасному суспільстві стрімкий соціальний розвиток сприяє залученню неповнолітніх до широкого кола правовідносин. Згадаємо хоча б зменшення до 14 років віку, в який особі належить оформити паспорт громадянина України. Але підходи до визначення правового статусу неповнолітніх осіб у деліктних правовідносинах є не таким вже однозначним.

Відповідно до ст. 24 Конституції України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [1]. Тим не менш, адміністративним правом, так само як й іншими галузями права, передбачено особливості реалізації прав та виконання обов'язків, залежно від обсягів адміністративної дієздатності, що прямо пов'язується з віковим цензом. При чому, одним із основних обов'язків будь-якої особи – дотримуватися законів та нести юридичну відповідальність за свої вчинки перед державою та іншими особами. Саме здатність особи нести адміністративну відповідальність за невиконання обов'язків чи порушення норм законодавства визначається адміністративною деліктоздатністю [2, с. 9-11]. В юридичній науці серед вчених відсутня єдність у визначенні її правової природи. Одні включають деліктоздатність до складу дієздатності [3, с. 68-75], інші – не виділяють її в якості окремого елемента правосуб'єктності, тільки зосереджують свою увагу виключно на таких складових як правоздатність та дієздатність [4, с. 65-66]. Однак є і прибічники визнання вказаної категорії самостійним елементом правосуб'єктності [5, с. 52], оскільки дієздатність розглядається як визнана законом здатність здійснювати тільки правомірні дії з метою набуття, здійснення або припинення прав та обов'язків.

Адміністративна деліктоздатність представляє собою сукупність умов, передбачених адміністративним законодавством, за наявності яких особа має здатність нести адміністративну відповідальність за вчинений нею проступок. До таких умов належать досягнення особою віку адміністративної відповідальності, наявність вини у особи, стану осудності і допустимість застосування адміністративного стягнення. Тобто вік має особливе значення для встановлення суб'єкта адміністративного правопорушення, за його допомогою визначається коло осіб, які взагалі підлягають дії адміністративного закону, умовам його застосування.

Для позначення суб'єктного складу правовідносин в залежності від віку в законодавстві використовуються різні терміни. Так, відповідно до статті 1 Конвенції Організації об'єднаних націй «Про права дитини» дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [6]. Так само і в національному законодавстві дитиною визначається особа віком до 18 років (повноліття), якщо згідно з законом, застосовуваним до неї, вона не набуває прав повнолітньої раніше [7; 8]. При чому, особа у віці від 14 до 18 років вважається неповнолітньою [9]. Тобто, особа віком до 18 років визнається неповнолітньою особою, але з певним набором прав та обов'язків.

Щодо віку, з досягненням якого виникає обов'язок нести юридичну відповідальність, то відповідно до ч. 1 ст. 22 Кримінального кодексу України (далі – КК України) кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років [10]. При чому за окремі види кримінальних правопорушень особа несе відповідальність у віці від 14 до 16 років (ч. 2 ст. 22 КК України), але з певними особливостями, встановленими законом.

Загальний вік адміністративної відповідальності передбачений ст. 12 КУпАП, і складає 16 років на момент вчинення адміністративного правопорушення. Недосягнення особою на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку є обставиною, що виключає провадження в справі про адміністративне правопорушення (п. 2 ч. 1 ст. 247 КУпАП). Для цілей провадження у справах про адміністративні правопорушення, особи віком від 16 до 18 років, вважаються неповнолітніми та притягаються до адміністративної відповідальності у відповідності з особливими правилами.

Розглядаючи питання адміністративної відповідальності неповнолітніх, перш за все необхідно визначити сутність поняття адміністративна відповідальність. У ст. 92 Конституції України зазначено, що адміністративна відповідальність є самостійним видом юридичної відповідальності. Часто саме на таку ознаку вказується і в науковій літературі при формулюванні цього поняття. Так, Ю. О. Левенець під адміністративною відповідальністю розуміє один із видів юридичної відповідальності, яка за рахунок адміністративних норм регулює специфічні адміністративно-деліктні правовідносини в різних сферах публічно-приватного, суспільного життя, що складаються з приводу вчинення деліктоздатною особою передбаченого нормами законодавства адміністративного делікту (проступку), із застосуванням до правопорушника особливої санкції правової норми [11, с. 61]. Взагалі в теорії права адміністративну відповідальність ототожнюють з санкцією (стягненням), одним із заходів адміністративного примусу чи обов'язком особи відповідати за свою протиправну поведінку. Тобто основними складовими елементами для визначення адміністративної відповідальності є правопорушення та стягнення. Різні підходи до формулювання визначення адміністративної відповідальності в більшій мірі пов'язані з відсутністю його нормативного закріплення.

Що стосується адміністративної відповідальності неповнолітніх, то в літературі її розуміють як форму державного реагування на адміністративні правопорушення, вчинені особами, які не досягли повноліття, виражену в застосуванні до них конкретних адміністративних покарань, передбачених санкціями порушених норм, і водночас як специфічний обов'язок неповнолітніх нести визначені законодавством несприятливі наслідки, пов'язані із застосуванням зазначених правових заходів [12, с. 49]. Крім того, адміністративну відповідальність визначали як застосування у встановленому порядку судовими органами адміністративних стягнень, а в окремих випадках заходів виховного впливу [13, с. 111; 14, с. 443], таким чином зосе-

реджуючи увагу на основних ознаках, що характеризують порядок притягнення до відповідальності.

Враховуючи окреслені підходи, а так само положення КУпАП можемо припустити, що адміністративна відповідальність неповнолітніх – це система адміністративних стягнень та спеціальних заходів впливу, що застосовуються за вчинення особами віком від 16 до 18 років адміністративного правопорушення з метою покарання за вчинене діяння, запобігання новим правопорушенням та виховання особи в дусі законності та нетерпимості до протиправної поведінки. Неповнолітня особа визнається особливим суб'єктом адміністративного правопорушення, адміністративну відповідальність якої можна розглядати як окремий різновид з притаманними їй характерними рисами та особливостями.

Аналіз положень КУпАП дозволяє серед особливостей адміністративної відповідальності неповнолітніх виділити наступні.

1. За загальним правилом, відповідно до ч. 1 ст. 13 КУпАП до осіб віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені ст. 24-1 КУпАП. Такими заходами визнаються: зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого; попередження; догана або сувора догана; передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання.

Щодо природи таких заходів серед науковців є думка, що вони представляють собою різновид заходів адміністративної відповідальності з боку держави на неправомірну поведінку особи та мають виховний характер, що полягає в обмеженні його особистих благ [15, с. 247]. Ми однозначно погоджуємось з таким підходом, адже виходячи з положень КУпАП мірою адміністративної відповідальності є не лише адміністративні стягнення, але й заходи впливу до неповнолітніх, які є специфічною реакцією держави на протиправну поведінку осіб, які не досягли повноліття. Перелік заходів впливу розміщується в розділі КУпАП «Адміністративні стягнення», а отже законодавець їх також сприймає як різновид заходів адміністративної відповідальності [16, с. 244], але не ототожнює з адміністративними стягненнями. Тобто заходи впливу до неповнолітніх, як і адміністративні стягнення, є самостійними різновидами заходів адміністративної відповідальності.

Ознаками заходів впливу до неповнолітніх є: застосовуються на основі норм адміністративного права; є засобом охорони суспільних відносин у сфері державного управління; застосовуються органами адміністративної юрисдикції лише у випадку порушення вимог адміністративно-правових норм; застосовуються лише до неповнолітніх віком від 16 до 18 років; створюють для правопорушника несприятливі юридичні наслідки, що полягають в осуді поведінки та обмеженні його особистих благ [15, с. 247]. Також до ознак відносять: спрямованість насамперед на виховання, а елементи кари другорядні [17, с. 88].

Проте, не можна не погодитись, що в сучасних умовах окремі заходи впливу до неповнолітніх є недоскональними, малоефективними і застарілими [18, с. 25]. Як вже було зазначено вище, КУпАП закріплює перелік таких заходів, не визначаючи поняття та мету застосування, що ускладнює визначенні їх правової природи. У зв'язку з цим під час застосування заходів впливу на практиці виникають певні проблеми. Що до зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого, то не зрозуміло, чи вимога публічності є обов'язковою, що собою представляє інша форма вибачення, чи можуть під час вибачення бути присутні свідки. В літературі пропонують віднести цей захід до додаткових, факультативних, тим більше, що він не несе в собі виховного характеру, а лише примусовий [18, с. 26]. Крім того, не у всіх випадках при

застосуванні такого заходу можна домогтися розкаяння неповнолітнього і, як наслідок, застосування такого заходу не досягає свого призначення.

Попередження в свою чергу може бути як заходом впливу, що застосовується до неповнолітнього, так й адміністративним стягненням. Це певною мірою створює плутанину. В літературі пропонують замість попередження серед заходів впливу зазначити застереження [19, с. 63]. Попередження представляє собою осуд з боку держави протиправної поведінки особи, який спрямовує свою дію виключно на свідомість особи, при чому не залежно від того, чи це захід впливу чи стягнення. Різниця між заходом впливу і стягненням у вигляді попередження зводиться до того, що КУпАП вимагає винесення стягнення у вигляді попередження обов'язково в письмовій або зафіксованій в іншій спосіб формі, встановленій законом; винесення стягнення у вигляді попередження характеризує особу протягом року, як таку, що притягалася до адміністративної відповідальності.

Щодо таких заходів як догана та сувора догана, то вони є притаманними для службових та трудових відносин. І логічно було б припустити, що їх застосування до неповнолітнього мало б сенс, якби накладалося адміністрацією відповідного навчального закладу, але за порушення навчальної дисципліни. Тому погоджуємось з думкою про виключення їх зі змісту ст. 24-1 КУпАП та, можливо, введення в практику дисциплінарної відповідальності учнів закладів освіти [20, с. 99]. Так само сумнівна дієвість такого заходу як передача неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання. Щодо передачі неповнолітнього під нагляд батькам, то відповідно до ч. 6 ст. 12 Закону України «Про охорону дитинства» батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за порушення прав і обмеження законних інтересів дитини на охорону здоров'я, фізичний і духовний розвиток, навчання, невиконання та ухилення від виконання батьківських обов'язків відповідно до закону. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці (ч. 1 ст. 12). Тобто батьки і так зобов'язані опікуватися поведінкою своїх неповнолітніх дітей, тому не зрозуміло, як змінить ситуацію застосування такого заходу впливу як передача неповнолітнього на поруки батькам. Який вплив на неповнолітнього може здійснити педагогічний колектив чи інші особи, при передачі їм на поруки особи, так само не зрозуміло.

Безперечно, система заходів впливу потребує перегляду з огляду на забезпечення її дієвості та ефективності. Якщо захід забезпечення провадження не виконує свою виховну роль, і неповнолітня особа знову повертається до протиправної поведінки, то який сенс в їх застосуванні? Система заходів впливу повинна бути спрямована саме на неповнолітню особу, мати здатність впливати на її поведінку, виховувати нульову толерантність до порушення закону, примушувати до зміни антисоціальної позиції. Так, можливо більш ефективним будуть такі заходи, як: постановлення особи на облік в органи Національної поліції з обов'язковим відвідуванням лекцій та тренінгів щодо необхідності законослужної поведінки, робота з психологом відповідно до встановленої кількості годин, блокування спілкування неповнолітнього в соціальних мережах. Другим можливим варіантом може бути взагалі відмова від таких заходів і залишення тільки адміністративних стягнень.

Аналізуючи судову практику розгляду справ про адміністративні правопорушення, що вчинені неповнолітніми, зазначимо, що майже в кожній такій справі до неповно-

літніх застосовуються заходи впливу, а не стягнення. Суди обґрунтовують свою позицію наступними формулюваннями: «враховуючи характер вчиненого правопорушення, дані про особу винного, ступінь суспільної небезпечності вчиненого адміністративного правопорушення, місце та час вчинення правопорушення, обставини, що пом'якшують та обтяжують відповідальність, суд вважає, що до нього слід застосувати захід впливу – попередження» [21] або «враховуючи всі обставини справи, оскільки ОСОБА_1 на момент вчинення правопорушення був неповнолітнім, до нього слід застосувати заходи впливу у вигляді попередження» [22]. Вважаємо, що суди в кожному окремому випадку повинні досліджувати всі обставини справи на предмет можливості застосування до неповнолітнього дієвих заходів адміністративної відповідальності, спроможних виправити протиправну поведінку останнього, а не просто застосовувати заходи впливу, тільки тому, що суб'єкт проступку неповнолітня особа.

2. В інших випадках при вчиненні неповнолітньою особою правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 13 КУпАП, такі особи підлягають адміністративній відповідальності на загальних підставах. Мова йде про адміністративні правопорушення, які мають високу ступінь суспільної шкідливості, наближеної до суспільної небезпечності кримінальних правопорушень, таких як: дрібне хуліганство, незаконні виробництво, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах, жорстоке поводження з тваринами, дрібне викрадення чужого майна та інші. В даному випадку до неповнолітньої особи мають бути застосовані стягнення, які передбачені ст. 24 КУпАП, при умові дотримання особливих правил їх накладення.

Можна сформулювати чотири правила накладення адміністративних стягнень на неповнолітню особу.

По-перше, законодавець визначає адміністративне стягнення, яке в жодному разі не може бути застосовано до особи, яка не досягла 18 років. Це адміністративний арешт (ч. 2 ст. 32 КУпАП).

По-друге, є види стягнень, які за своєю природою не можуть бути застосовані до неповнолітніх, оскільки здатність реалізації певного права пов'язується з досягненням 18 років. Приміром, арешт з утриманням на гаупфакті застосовується до військовослужбовців, лише у виключних випадках за окремі види військових адміністративних правопорушень. Відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок та військову службу» військовослужбовець це особа, яка проходить військову службу (ч. 9 ст. 1), а вік прийняття на строкову чи військову службу за контрактом становить 18 років (ст. 15, ст. 20) [23]. Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю застосовується за вчинення особою правопорушень, пов'язаних з корупцією. Беручи до уваги сутність службових відносин, можливість зайняти певні посади, робота на яких буде підпадати під антикорупційне законодавство пов'язується з досягненням 18-річного віку. Позбавлення права полювання застосовується, зокрема, за порушення правил полювання або правил дозвільної системи. Відповідно до ст. 12 Закону України «Про мисливське господарство та полювання» право на полювання в межах визначених для цього мисливських угідь мають громадяни України, які досягли 18-річного віку [24], а правом придбання мисливської гладкоствольної зброї та основних частин до неї користуються громадяни України, які досягли 21-річного віку, мисливської нарізної зброї та основних частин до неї – 25-річного віку, холодної, охолощеної та пневматичної зброї та основних частин до неї – 18-річного віку [25]. Таким чином, застосування стягнень у вигляді арешту з утриманням на гаупфакті, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, позбавлення права полювання не можливо до осіб, які не досягли 18-річного віку, у зв'язку з законодавчо встановленими вимогами щодо користування певним правом або здатності бути учасником конкретних правовідносин.

новленими вимогами щодо користування певним правом або здатності бути учасником конкретних правовідносин.

По-третє, КУпАП встановлює особливі правила щодо виконання окремих стягнень, таких, як громадські та суспільно-корисні роботи. Так, суспільно-корисні роботи призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею) на строк від ста двадцяти до трьохсот шістдесяти годин і виконуються неповнолітніми – не більше двох годин на день (ч. 2 ст. 31-1 КУпАП), а громадські роботи призначаються районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею) на строк від двадцяти до шістдесяти годин і відбуваються неповнолітніми – дві години на день (ч. 2 ст. 30-1, ч. 2 ст. 321-2 КУпАП).

По-четверте, існують види стягнень, які при певних умовах можуть бути застосовані до особи, яка не досягла 18 років. Це пов'язано з виникненням деліктоздатності за порушення правил дорожнього руху і можливістю накладення такого стягнення, як позбавлення права керування транспортними засобами. Відповідно до Правил дорожнього руху право на керування транспортними засобами особам може бути надано: мототранспортними засобами і мотоциклами (категорії А1, А) – з 16-річного віку; автомобілями, колісними тракторами, самохідними машинами, сільськогосподарською технікою, іншими механізмами, які експлуатуються на вулично-дорожній мережі, всіх типів (категорії В1, В, С1, С), за винятком автобусів, трамваїв і тролейбусів, – з 18-річного віку; автомобілями з причепами або напівпричепами (категорії ВЕ, С1Е, СЕ), а також тими, що призначені для перевезення великогабаритних, великовагових і небезпечних вантажів, – з 19-річного віку; автобусами, трамваями і тролейбусами (категорії D1, D, D1Е, DE, Т) – з 21-річного віку [26]. Тому цілком можливо застосування до особи віком від 16 до 18 років позбавлення права керування транспортними засобами категорії А1, А. Крім того, законодавець не висуває спеціальних вимог щодо накладення стягнення у вигляді виправних робіт, що може бути накладено у випадку, якщо особа має постійне місце роботи. Відповідно до ст. 187 Кодексу законів про працю (далі – КЗпП) неповнолітні, тобто особи, що не досягли вісімнадцяти років, у трудових правовідносинах привірюються у правах до повнолітніх, а в галузі охорони праці, робочого часу, відпусток та деяких інших умов праці користуються пільгами, встановленими законодавством України [27]. Крім того, ч. 1 ст. 188 КЗпП встановлює, що не допускається прийняття на роботу осіб молодше шістнадцяти років, а значить припускає можливість неповнолітньої особи мати постійне місце роботи. Хоча, аналізуючи зміст ст. 188 КЗпП, можна стверджувати, що особа може працювати в окремих випадках і з 15 років. Жодних обмежень для накладення таких стягнень як конфіскація або оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення КУпАП не містить. Тому, можемо припустити, що потенційно особа віком від 16 до 18 років може бути учасником відносин, що пов'язується з правом власності, володінням чи обігом певних предметів (речовин), які можуть бути конфісковані чи оплатно вилучені. Так, транспортні засоби, які належать неповнолітнім, реєструються за ними за умови досягнення неповнолітніми 14-річного віку (крім випадків успадкування за законом) за нотаріально засвідченою згодою батьків (усиновлювачів) або піклувальника (п. 23) [28]. Так само відсутні обмеження щодо застосування таких стягнень як штраф та попередження. Встановлено лише одну умову для виконання стягнення у вигляді штрафу – у разі відсутності самостійного заробітку в осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративне правопорушення, штраф стягується з батьків або осіб, які їх замінюють (ч. 2 ст. 307 КУпАП).

На практиці суди притягають неповнолітніх до відповідальності на загальних засадах у випадках вчинення ними декількох адміністративних правопорушень. Приміром, неповнолітній був визнаний винуватим у скоєнні адміністративних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 130 КУпАП та накладено адміністративне стягнення у виді штрафу в розмірі двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян в сумі 34000,00 гривень в дохід держави з позбавленням права керування транспортними засобами строком на 3 роки, без оплатного вилучення транспортного засобу [29].

Притягнення неповнолітнього до адміністративної відповідальності шляхом накладення адміністративних стягнень, крім іншого, тягне за собою покладення судом на таку особу обов'язку сплатити судовий збір. Відповідно до ст. 40-1 КУпАП у разі винесення судом (суддею) постанови про накладення адміністративного стягнення судовий збір сплачується особою, на яку накладено таке стягнення. Тобто можна зробити висновок, що адміністративний збір сплачується тільки у випадку винесення судом постанови про накладення адміністративного стягнення. Попри те, що заходи впливу є мірою адміністративної відповідальності, їх застосування не пов'язується з необхідністю сплати судового збору. КУпАП чітко розмежовує міру адміністративної відповідальності у вигляді адміністративних стягнень та заходів впливу до неповнолітніх. Тому вбачаємо неправильно судову практику під час застосування до неповнолітньої особи заходів впливу покладати обов'язок сплатити судовий збір [30], що явно протирічить ст. 40-1 КУпАП.

3. КУпАП передбачає випадки, коли орган, що розглядає справу про адміністративне правопорушення, за власним розсудом приймає рішення про притягнення неповнолітнього до відповідальності на загальних засадах або про застосування заходів впливу, передбачених ст. 24-1 КУпАП. У зазначеному випадку орган бере до уваги характер вчиненого правопорушення та особу правопорушника і може прийти до висновку про доречність застосування саме заходів впливу до неповнолітніх. У даному випадку яскраво проявляється гуманістичний підхід, закладений законодавцем, адже за певних умов майже за будь-яке адміністративне правопорушення до неповнолітнього можуть бути застосовані заходи впливу. В такій ситуації орган, що розглядає справу, повинен пересвідчитися, що навіть завдяки застосуванню заходів впливу, вдасться виправити протиправну поведінку неповнолітньої особи.

4. КУпАП передбачає лише один випадок притягнення неповнолітнього до адміністративної відповідальності на загальних підстав без жодних умов, тобто лише з застосуванням адміністративних стягнень. Мова йде про вчинення особою у віці від 16 до 18 років правопорушення, передбаченого ст. 185 КУпАП, а саме: злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі поліцейського при виконанні ним службових обов'язків, а також вчинення таких же дій щодо члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця у зв'язку з їх участю в охороні громадського порядку. Серед стягнень, які містить санкція вказаної статті, та можуть бути застосовані до неповнолітнього, штраф від восьми до п'ятнадцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадські роботи на строк від сорока до шістдесяти годин, або виправні роботи на строк від одного до двох місяців з відрахуванням двадцяти процентів заробітку. Таким чином, найбільш серйозним адміністративним правопорушенням, яке може бути вчинено неповнолітньою особою, що має наслідком притягнення до адміністративної відповідальності на загальних засадах, є злісна непокоря законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону, військовослужбовця. Така позиція законодавця

зумовлена необхідністю підтримання авторитету поліції, громадських формувань з охорони громадського порядку, державного кордону й військовослужбовців [16, с. 245].

5. Вчинення будь-якого адміністративного правопорушення неповнолітнім визнається обставиною, що пом'якшує адміністративну відповідальність, відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 34 КУпАП. Закріплення такої обставини законодавчо в будь-якому разі може виключати можливість притягнення неповнолітньої до відповідальності на загальних засадах. Перелік обставин, що пом'якшують адміністративну відповідальність не є вичерпним, згідно з ч. 2 ст. 34 КУпАП. Врахування таких обставин є одним із засобів індивідуалізації відповідальності, яка визнається одним з конституційних принципів юридичної відповідальності (ст. 61 Конституції України).

6. Єдиним органом, який уповноважений розглядати справу про правопорушення, що вчиняються особою віком від 16 до 18 років, є суд (ст. 221 КУпАП). Виходячи з положень ст. 284, саме суд компетентний винести всі три види постанов у справі про адміністративне правопорушення, вчинене неповнолітньою особою: 1) про накладення адміністративного стягнення; 2) про застосування заходів впливу, передбачених статтею 24-1 цього Кодексу; 3) про закриття справи.

7. Представляти інтереси неповнолітньої особи під час вирішення питання про притягнення її до відповідальності мають право її законні представники (батьки, усиновителі, опікуни, піклувальники). На сьогодні чинний КУпАП передбачає лише право на таке представництво. Вважаємо, що для забезпечення дієвості заходів адміністративної відповідальності необхідно передбачити обов'язкове повідомлення таких осіб про час і місце розгляду справи. Їх неприбуття в судові засідання не є перешкодою розгляду справи, але це може свідчити про поведінку самих батьків та осіб, що їх замінюють, та впливати на вирішення питання про притягнення їх до відповідальності за невиконання обов'язків по вихованню дітей.

8. Попри те, що законодавець поблагливо ставиться до особи у віці від 16 до 18 років, тим не менш КУпАП допускає за розсудом суду покладення на неповнолітнього обов'язку відшкодувати шкоду або своєю працею зсунути її. Умовами для цього є: наявність самостійного заробітку у неповнолітнього; сума шкоди не перевищує одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

9. Окремі статті КУпАП допускають відповідальність певних суб'єктів за протиправну поведінку інших осіб, які не досягли віку адміністративної відповідальності. В таких випадках відповідальність за вчинення протиправних діянь фактично покладається на батьків у зв'язку з невиконанням покладених обов'язків щодо виховання. Відповідно до ч. 3, 4 ст. 173-4 КУпАП булінг, вчинений малолітніми або неповнолітніми особами віком від 14 до 16 років, а так само булінг, вчинений цими ж особами, але групою або повторно протягом року після накладення адміністративного стягнення, тягне за собою накладення на батьків штрафу або громадських робіт. Вчинення неповнолітніми віком від 14 до 16 років правопорушення, відповідальність за яке передбачено КУпАП, але крім правопорушень зазначених вище, тягне накладення на батьків штрафу (ч. 3, 4 ст. 184 КУпАП). Максимальний розмір штрафу у вказаних випадках становить 200 неоподаткованих мінімумів, а строк громадських робіт 60 годин.

Так, О. В. Алексеева зазначає, що складність проблеми адміністративної відповідальності батьків пов'язана не з юридичним фактом, а з їх сукупністю, які мають юридичне значення, тобто правопорушення виступає у вигляді фактичного складу [31, с. 94]. При цьому не можемо погодитись з думкою про те, адміністративна відповідальність батьків та осіб, які їх замінюють, за правопорушення, передбачені ч. 3, 4 ст. 184 КУпАП, повинна наставати лише за наявності протиправної поведінки батьків і протиправ-

ної поведінки неповнолітньої особи [31, с. 94]. Вважаємо, що відповідальність батьків та осіб, які їх замінюють, настає в будь-якому випадку після підтвердження факту вчинення їхніми дітьми правопорушення в силу невиконання ними батьківських обов'язків, які серед іншого зводяться і до недопущення протиправної поведінки.

Встановлення відповідальності батьків та осіб, які їх замінюють за правопорушення, вчинені їх неповнолітніми дітьми, є компромісом між зростанням протиправних проявів з боку неповнолітніх та вже з існуючими традиціями визнавати здатність свідомо діяти та відповідати за такі дії з 16 років. Тим не менш, як свідчать статистичні дані, неповнолітні дуже часто вдаються до протиправної поведінки [32]. Хоча відслідкувати в повній мірі ситуацію з притягненням неповнолітніх до адміністративної відповідальності неможливо, тому що відомості про неповнолітніх не виокремлюються в адміністративній практиці за звітами судів щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення. У зв'язку із вищенаведеними та іншими фактами постає питання щодо доцільності визначення мінімального віку адміністративної відповідальності з 16 років.

На сьогодні слід відмітити тенденцію законодавця до зменшення віку, з настанням якого особа має можливість реалізувати окремі права та виконувати обов'язки у сфері публічно-правових відносин. Приміром, відповідно до ч. 3 ст. 11 Закону України «Про основні засади молодіжної політики» засновниками молодіжних та дитячих громадських організацій можуть бути громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які досягли 14-річного віку і перебувають в Україні на законних підставах, а членами фізичні особи віком від 6 до 18 років [33]. Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» знизив вік для отримання паспорту громадянина України до 14 років [34]. Дитина віком від 14 до 18 років самостійно декларує місце свого проживання за місцем проживання її батьків або інших законних представників чи одного з них без надання згоди такими особами (ч. 2 ст. 7) [35]. Такий рух в бік зниження віку можна прослідкувати останні 10 років. Законодавець знижує віковий ценз для сприйняття особи самостійними суб'єктами правовідносин, що знаходиться відображення в нормативно правових актах, але поки що не чіпаючи адміністративно-деліктне законодавство.

Приєднуємось до думки тих авторів, які вважають за необхідне зниження до 14 років вікового критерію особи щодо визнання її такою, яка повинна нести адміністративну відповідальність, оскільки психологічний стан такої особи дозволяє їй усвідомлювати всю повноту своїх діянь й передбачати наслідки [18; 36]. Обґрунтування ж проти-

вників зменшення віку адміністративної відповідальності зводяться до того, що особа у віці від 16 до 18 років має специфічне трактування таких понять, як сміливість, чесність, дружба; неправильна оцінка конкретних життєвих ситуацій; несформованість внутрішнього «Я» особи й так далі [16, с. 245; 37, с. 163]. Тим самим пояснюються і необхідність особливого порядку притягнення до адміністративної відповідальності: неповнолітні загалом не мають стійкої психіки, достатнього життєвого досвіду, навичок правочинної поведінки, не завжди усвідомлюють шкоду від заподіяного, легко піддаються впливу інших осіб, особливо старших за віком, що часто стають організаторами або підбурювачами правопорушень, ураховується також, що неповнолітні легко піддаються виховному впливу і можуть виправитись без застосування до них жорстких заходів адміністративного стягнення [38]. І не дивлячись на це коло відносин де неповнолітня особа може самостійно реалізувати належні їй права все більше розширюється. То ж логічно, що розширення підлягає і сфера виконання обов'язку нести відповідальність за свою поведінку.

Але міра відповідальності повинна відповідати адміністративному проступку, ступеню суспільної шкідливості та обставинам справи, з тим, щоб не привести до травм особистості, яка не досягла повноліття, що можуть мати непоправні наслідки. Дитині має бути вказаний майбутній «правильний» шлях, а не окреслювати покарання як кінець всього та формувати почуття більшого спротиву соціальним правилам.

Висновок. Встановлення віку адміністративної відповідальності з 16 років зумовлено психічним та фізичним розвитком неповнолітньої особи, незахищеністю, а також вітчизняним законодавством у сфері захисту прав дитини, яке зобов'язує ставитися до дитини більш помірковано, гуманно та не порушувати її прав. Відповідно до діючого деліктного законодавства особа віком від 16 до 18 років є особливим суб'єктом адміністративного проступку, порядок притягнення її до адміністративної має певні особливості, встановлені КУпАП.

У сучасних умовах у зв'язку з розширенням сфери правовідносин, в яких неповнолітні можуть самостійно реалізувати окремі права та виконувати обов'язки, затребуваним є зниження віку адміністративної відповідальності. Вважаємо, що для подолання девіантної поведінки з боку неповнолітніх та забезпечення дієвого виховного та запобіжного впливу на підлітків є необхідним зниження віку до 14 років, з умовою, що до осіб віком від 14 до 16 років застосування заходів впливу, а з 16 – притягнення до адміністративної відповідальності на загальних засадах з обов'язковим використанням спеціальних освітньо-виховних програм за участі психологів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України від 28.06.1996 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Соловйова О.М. Адміністративна деліктоздатність. У кн. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 5 : Адміністративне право / редкол. : Ю.П. Битяк (голова) та ін. ; Нац. акад. прав. наук України; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2020. 960 с.
3. Кузьменко О.В. Курс адміністративного процесу : навч. посіб. К. : Юрінком Інтер, 2013. 208 с.
4. Адміністративне право: підручник / за заг. ред. проф. Ю.П. Битяка, проф. В.М. Гарашука та доц. В.В. Зуй. Харків : Право, 2013. 656 с.
5. Костів М. В. Адміністративна правосуб'єктність юридичних осіб та особливості її реалізації в адміністративно-деліктних відносинах : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук. К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. 202 с.
6. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 (редакція зі змінами, схваленими резолюцією 50/155 Генеральної Асамблеї ООН від 21.12.1995). Зібрання чинних міжнародних договорів України від 1990. 1990. № 1. Ст. 205.
7. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст.142.
8. Про державну допомогу сім'ям з дітьми: Закон України від 21.11.1992 № 2811-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 5. Ст. 21.
9. Цивільний кодекс від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
10. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131.
11. Левенець Ю.О. Поняття адміністративної відповідальності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2012. Вип. 3. С. 54–62.
12. Лобанов К. Н., Москаленко С. А. К вопросу административной ответственности несовершеннолетних. *Проблемы правоохранительной деятельности*. 2015. № 1. С. 48–53.
13. Ковальчук Ю. І. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. *Право України*. 2003. № 6. С. 111–114.
14. Чернецький О. Л. Поняття та особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх: теоретико-правові питання. *Форум права*. 2008. № 1. С. 439–444. URL: http://nbuv.gov.ua/f-pdf/FP_index.htm_2008_1_67.pdf.

15. Савранчук Л. Л. Відповідальність неповнолітніх за адміністративним законодавством: проблеми та перспективи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 6. С. 245–248.
16. Белікова М. І., Крамінська Д. М., Животова В. О. Адміністративна відповідальність неповнолітніх: теоретико-правові основи та особливості. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 243–246.
17. Ткаля О. В. Особливості заходів адміністративного впливу, що застосовуються до неповнолітніх. *Новітні кримінально-правові дослідження*. 2016. С. 87–90.
18. Тріпак Ю. Р., Краковська А. Є. Адміністративна відповідальність неповнолітніх. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2019. Том 1. № 11. С. 23–28.
19. Шестаков Л. В., Веремієнко С. В. Особливості заходів адміністративного впливу, що застосовуються до неповнолітніх в Україні. *Актуальні проблеми юридичної науки та практики*. 2016. № 1 (2). С. 61–65.
20. Іващенко І. В. Адміністративна відповідальність як засіб ювенальної превенції. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 97–100.
21. Постанова Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 10.11.2022 у справі № 344/13316/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107233128>.
22. Постанова Першотравневого районного суду м. Чернівці від 10.11. 2022 у справі № 725/6290/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107231081>.
23. Про військовий обов'язок і військову службу : Закон України від 25.03.1992 № 2232-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 27. Ст. 385.
24. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22.02.2000 № 1478-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 18. Ст.132.
25. Про затвердження Інструкції про порядок виготовлення, придбання, зберігання, обліку, перевезення та використання вогнепальної, пневматичної, холодної і охолощеної зброї, пристроїв вітчизняного виробництва для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами несмертельної дії, та патронів до них, а також боєприпасів до зброї, основних частин зброї та вибухових матеріалів : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 21.08.98 № 622. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0637-98#Text>.
26. Про Правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 № 1306. *Офіційний вісник України*. 2001. № 41. Ст. 1852.
27. Кодекс законів про працю від 10.12.1971 № 322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.
28. Про затвердження Порядку державної реєстрації (перереєстрації), зняття з обліку автомобілів, автобусів, а також самохідних машин, сконструйованих на шасі автомобілів, мотоциклів усіх типів, марок і моделей, причепів, напівпричепів, мотоколясок, інших прирівняних до них транспортних засобів та мопедів : Постанова Кабінету Міністрів України від 07.09.1998 № 1388. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1388-98-%D0%BF#Text>.
29. Постанова Вижницького районного суду Чернівецької області від 09.11.2022 у справі 713/2081/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107224265>.
30. Постанова Жовтводського міського суду Дніпропетровської області від 10.11.2022 у справі № 176/2221/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107227057>.
31. Алексєєва О. В. Адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративної відповідальності за правопорушення неповнолітніх. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція*. 2015. № 14. С. 93–96.
32. Адміністративні дані в значенні Закону України «Про державну статистику», що збираються (обробляються) та підлягають оприлюдненню в Національній поліції України. URL: <https://data.gov.ua/dataset/207f2c6d-998f-4a15-91de-f7e5259beaf7>.
33. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 28. Ст. 233.
34. Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус : Закон України від 20.11.2012 № 5492-VI. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 51. Ст. 716.
35. Про надання публічних (електронних публічних) послуг щодо декларування та реєстрації місця проживання в Україні : Закон України від 05.11.2021 № 1871-IX. *Офіційний вісник України*. 2021. № 94. Ст. 6047.
36. Колосовський Є. Ю. Неповнолітні – суб'єкти адміністративної відповідальності: теоретико-правовий аспект. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2012. № 7. С. 76–82.
37. Іванова Т. М., Братусь А. В. Особливості адміністративної відповідальності неповнолітніх. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. 2015. № 2. С. 162–166.
38. Максименко О. Дитина як спеціальний суб'єкт адміністративного права у процесі реалізації ювенальної політики України. *Публічне право*. 2020. № 2 (38). С. 37–44.